

"

Kun ajanhenki vie"

CASTI, JOHN L. (2010). *Mood matters. From rising skirt lengths to the collapse of world powers.* 250 s. Copernicus Book, New York."

Wienin teknillisen yliopiston professori ja Sovelletun systeeminanalyysin kansainvälisen tutkimuslaitoksen IIASA:n tutkija John Casti analysoi kuluttajien, sijoittajien ja poliitikkojen käyttäytymistä ryhmänä. Castin ajatukset perustuvat monessa yhteydessä havaittuun sykliin, josta laumakäyttäytymiseen: talouskriisit seuraavat toisiaan, menneet muodit palaavat takaisin ja poliittiset virtaukset kokevat nousun ja laskun kausia. Castia on kiehtonut Ralph Elliottin (1871–1948) aaltoteoria. Elliott perusti teoriansa havaintoihin, joiden mukaan talouden dynamiikalle ovat ominaisia vaihtelevan pituiset fraktaliset sykliit – pörssikaupan sykkeestä talouden ja ihmiskunnan pitkiin aaltoihin. Teos perustuu lyhyen, keskipitkän ja pitkän aikavälin syklistyyden pohdintaan ja siihen liittyvään visiointiin. Perustelunsa Casti etsii sosiaalisesta käyttäytymisestä ja siinä havaitusta toistisuudesta."

Lähtökohtana on sosiaalipsykologiasta tuttu ihmisen laumakäyttäytyminen. Perushypoteesina on, että tämä laumakäyttäytyminen saa aikaan ajanhengen (*social mood, Zeitgeist*), joka puolestaan tuottaa yhteiskunnallisia ilmiöitä. Arkiarjatteluissa suhde tulkitaan usein niin päin, että ilmiöt tuottavat ajanhengen. Castin mukaan ajanhenki leviää epideemisesti ja sen sykli koostuu noususta, hypestä, laskusta ja lamasta. Ajanhengen karkeana mittarina tekijä käyttää osakeindeksejä."

Hypoteesinsa todistamiseen Casti käyttää runsaasti palstatilaa ja esimerkkejä. Hän osoittaa, että pilvenpiirtäjien rakentaminen käynnistyy nousukauden huipulla ja ne valmistuvat muutaman vuoden kuluttua pessimismin leviessä ja talouden ollessa jo laskusuhdannassa. Pilvenpiirtäjät siis ennakoivat kasvun sijasta lamaa. Merkittävät talouden globalisaatiota edistävät päätökset, kuten Davosin talousfoorumien käynnistäminen sekä johtavien teollisuusmaiden G8-ryhmän ja Maailman kauppajärjestön (WTO) perustaminen, tehtiin optimismin ja kasvun vallitessa. Energiayhtiö Enronin konkurssi vuonna 2001 johtui vakuutena olleiden osakkeiden arvon

laskusta, eikä kriisi suinkaan heikentänyt investojien tulevaisuudenuskoa kuten yleensä ajatellaan. Ajanhenki kuvastuu jololiikkeenä myös monessa arkisessa asiassa, kuten vaatteissa, autojen värissä, seksissä, musiikissa, elokuvissa, urheilussa ja vapaa-ajan vietossa. Talouselämän vallitessa arkipäivä on synkkää ja käänteen jälkeen irrotellaan iloisesti talouskin nousuun. Casti löytää kiinnostavia esimerkkejä myös politiikasta ja vaalituloksista. Valta vaihtuu, kun ajanhenki synkkenee ja taloudessa menee huonosti. Joukkokäyttäytymisen irrationaalisuudesta Casti mainitsee esimerkkinä yritysostot: niitä tehdään korkeasuhdanteissa ja heikoin taloudellisin perustein. Syntyy spekulatiivinen kupla kaikkien yritysten pyrkiessä ostamaan ja välttämään ostopuutusta tulemissa.

Casti selittää ajanhengen nopeita muutoksia leimahduspisteen (*tip-ping point*) kautta. Kun epäilykset saavat riittävästi jalansijaa, laumakäyttäytyminen muuttuu nopeasti. Ajanhenki vaihtuu, kun valtaosa jostakin ryhmästä ryhtyy seuraamaan uutta ideaa yhtä kriittikittömästi kuin tuki aiemmin vanhaa. Casti osoittaa mielenkiintoisella tavalla, kuinka uusien ideoiden läpiviemisen kannalta tärkeä saavutettavuus sosiaalisissa verkostoissa on kasvanut. Ihmiset ovat vain muutaman klikkauksen päässä toisistaan. Casti myös kertoo, kuinka helppoa on seurata ajanhenkeä ja ihmisiä. Yritykset seuraavat ihmisten ajatustenvaihtoa etsiessään asiakastytyväisyyden oheissa mahdollisia levottomuuksien ja tautiepidemioiden alkuja. Eivätkä hakukoneet vain sattumalta löydä käyttökelpoista tietoa ensi klikkauksella. Ihmisten tarpeita tarkkaillaan.

Castin radikaalit asetelmat tuntuvat merkittäviltä, ja kirja on täynnä hyviä oivalluksia. Teoksen tulkinnat avaavat uusia näkökulmia talouden ja politiikan liikkeisiin. Tutkimusta on kuitenkin syytä kritisoida metodologisesti. Todistukset perustuvat yksittäisiin tapauksiin ja tutkimusasetelmiin. Siten tulosten yleistettävyyden rajallinen ja syy-seuraussuhteiden moninaisuus jää osin avaamatta. Casti on ehdoton keskeisissä tulkinnoissaan, sillä hänen mukaansa ilmiöt eivät vaikuta ajanhenkeen ja ulkoisia voimia ei ole. Jälkimmäiseen postulaattiin on helppo yhtyä, mutta palautteen (*feedback*) vähätteleminen tuntuu yliampuvalla. Onko syytä olettaa, että Castin mainitsemilla terroriteoilla, sotilaallisilla iskuilla ja maantieteellisesti rajallisilla talouskriiseillä olisi merkittävää vaikutusta Yhdysvaltojen talouden toimeliaisuuden asteeseen. Epäilemättä palautteen puuttuminen ei ole laumakäyttäytymisessä universaalia eikä siten yleistettävissä niihin asioihin, joiden välillä todella on yhteys ja riippuvuus. Teoksen lähestymistapaa voi pitää paikoin varsin kapea-alaisena, sillä talouden aaltoliikkeiden mittarina käytetään useimmiten osakemarkkinoiden indeksejä. Osakeindeksi tuskin kuvaa pätevästi yhteiskuntakehityksen kaikkia puolia.

Ajanhengen häilyvä olemus herättää monia kysymyksiä. Mistä kaikesta ajanhenki voi syntyä ja mikä sitä

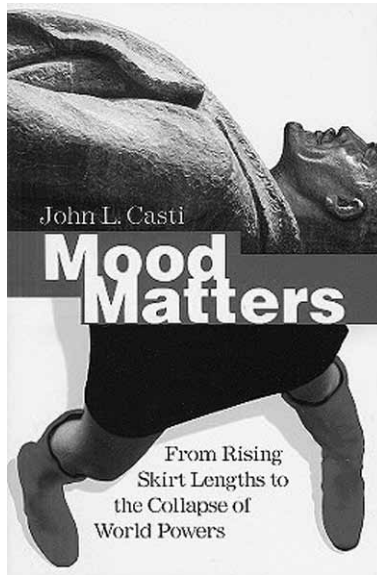
muuttaa? Kuinka yhtenäinen se on? Miten sitä voi pätevästi mitata? Tätä kaikkea olisi mielenkiintoista tutkia. Lisätutkimusten tarpeeseen Casti palaakin kirjan liitteenä olevassa tutkimussuunnitelmaluonnoksessa, jossa hän ehdottaa ajanhengen muodostumisen ja vaikutusten laajaa empiiristä tutkimusta. Keskeisiä kysymyksiä ovat, kuinka laumakäyttäytyminen ja ajanhenki vaikuttavat ja kuinka kehityksen aallot muodostuvat. Kun tietämys tästä lisääntyy, tulevaisuuden ilmiöihin ja niiden muutoksiin voidaan paremmin varautua.

Casti hyödyntää kirjassaan aiempia tutkimuksia siitä, miksi sivilisaatiot menestyvät ja taantuvat. Palstatilaa saavat Oswald Spengler (1880–1936), Arnold Toynbee (1889–1975) ja Paul Kennedy (s. 1945). Heidän tutki-

muksensa ovat mielenkiintoisia tulkintoja vuosikymmenten takaa, mutta sen jälkeen tiede on kehittynyt ja aiempien tulkintojen vertaaminen nykylöydöksiin ja uusimpiin avauksiin olisi ollut paikallaan. Vai ovatko uudet avaukset todella vähissä? Casti soveltaa aaltoteoriaa kulttuurien nousuun ja tuhoon sekä sotien ja yhteiskunnallisten levottomuuksien syklisyyteen. Vaikka nämä ilmiöt näyttävät toistavan itseään, kuten esimerkiksi Balkanin 1990-luvun taantumaa osoittavat, on niillä usein myös omat historiallisesti ainutkertaiset syynsä. Näyttää valitettavasti ja ehkä yllättävältäkin, että moneen kertaan tuomitut vainot toistuvat sivistyksen keskellä. Siten tulkinta onkin syytä ymmärtää varoitukseksi tulevaisuuden riskeistä – ei ennusteeksi väkivallan väistämättömyydestä. Myös psykologian professori Raymond Wheelerin (1892–1961) tulkinnat ilmaston syklien

vaikutuksesta kehitykseen jäävät lukijan näkökulmasta ohuiksi, vaikka ilmastolla on toki väliä.

Casti on varsin pessimistinen. Euroopan unionin liittoaletta koskevan eripurantuloksena Eurooppa ei suinkaan tule olemaan dynaaminen yhteisö vaan pikemminkin kulttuurien ja hyvän elämän museo. Myös geopolitiikka muuttuu: valta siirtyy itään. Nykymuotoiselle länsikeskeiselle maailmantaloudelle Casti povaa vuosikymmenten pituista henkistä ja taloudellista lamaa. Syiksi hän luettelee muun muassa finanssitalouden ongelmat, öljyvarantojen ehtymisen ja ilmastonmuutoksen. Castin sanomassa keskeisellä sijalla on ajanhengen pitkän syklin uusi kehitysvaihe ja samalla länsimaisen kulttuurin ja talouden rapautuminen. Jos asiaa tarkastelee vertaillen ja pitkällä aikavälillä, löytyy historiasta lukemattomia esimerkkejä vuosikymmenten pituisista taloustaantumista, kulttuurien vuosisatoja kestäneistä alhoista ja myös kulttuurien täydellisestä häviämisestä. On siis hyvinkin mahdollista, että läntinen lintukoto on monella tavoin rapautumassa ja nopeasti. Kulttuurit kuitenkin sopeutuvat tähänkin, vaikka elo on sopeutumisevaiheessa kivuliasta. Syklisyys antaa toivoa siitä, että kulttuuri ja talous voivat myös nousta uuteen kukoistukseen.

Casti kumoo monia itsestäänselvyyksiltä tuntuvia totuuksia ja stimuloi kritisoimaan niin sosiaalisesti konstruoituja totuuksia kuin kirjoittajan omiakin tulkintoja. Teos osoittaa, kuinka tärkeää on syvällinen, kriittinen, riippumaton, tavanomaiset näkemykset kyseenalaistava ja uutta luova perustutkimus. Vain kyseenalaistamalla

voidaan varautua ajoissa kääntämään yhteiskunnan kurssia kohti siedettävämpää huomista.

MARKKU TYKKYLÄINEN
*Historia- ja maantieteiden laitos,
Itä-Suomen yliopisto*